

Een halve eeuw trektellen in Bloemendaal aan Zee

Steve Geelhoed & Guido van Leeuwen

Inleiding

Het tellen van vogeltrek is een van de eerste activiteiten waaraan Haarlemse vogelaars in vogelwerkgroepverband deelnamen. Een jaar na de oprichting van de VWG begonnen de najaarstellingen. Men telde jarenlang vanaf de Boulevard Barnaart in Bloemendaal aan Zee. De nadruk van de tellingen lag in den beginne op landtrek, maar vanaf 1984 werd ook steeds vaker over zee gekeken. In 1986 werd na 1870 uur trektellen vanaf de Bloemendaalse Boulevard gebroken met deze traditie. De oude telpost werd vervangen door twee nieuwe: Parnassia in de Kennemerduinen voor landtrek en de Bloemendaalse Reddingsbrigade voor zee-trek. Op de laatste post werd sinds 1984 al regelmatig bij harde wind geteld. Tot januari 2001 werd op beide posten respectievelijk 3150 en 3300 uur geteld.

In dit artikel wordt een globaal beeld geschetst van de resultaten van bijna een halve eeuw trektellen. Achterliggende vraag is daarbij: "Wat hebben al die uren trektellen bijgedragen aan onze kennis over het voorkomen van vogels in de regio?"

Een stukje geschiedenis

De VWG-ers van het eerste uur begonnen in 1952 met het kijken naar vogeltrek vanaf de Boulevard Barnaart. Een hoge duintop bood zicht op het buitenduin van het Kraansvlak en op een smal stukje Noordzee. De familie Bloem coördineerde de tellingen tot 1981. Tot 1966 werd dagelijks geteld van 24 september tot 12 november, vaak voordat men na een uurtje tellen naar kantoor of school moest. Na invoering van de vrije zaterdag in 1967 begonnen de scholen en bedrijven een half uur vroeger zodat tellen voor school of werk niet meer mogelijk was. Het aantal doordeweekse tellingen nam af (Bloem & Bloem-Margadant, 1985). In de jaren tachtig nam het aantal doordeweekse tellingen weer toe als gevolg van de vrijheid die sommige tellers tijdens hun studie genoten. Tijdens de vroege ochtenduren werden de voorbijvliegende vogels op formulieren ingevuld. Al deze gegevens zijn bewaard en vormen samen een reeks die uniek is voor Nederland. Om het bepalen van zowel de windrichting als de vliegrichting van de vogels te vereenvoudigen is er op het voetpad een

windroos getekend. Deze is tot lang na het verlaten van de telpost zichtbaar gebleven.

Toenemende geluidsoverlast van voorbijrazend verkeer noopte de tellers de historische plek in 1986 te verlaten. Met de ingebruikname van de beide nieuwe telposten zijn ook methodische wijzigingen doorgevoerd. Zo hebben de tellers van landtrek aansluiting gezocht bij de Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen (LWVT) van SOVON. Hierdoor werd de telwijze (meer) gestandaardiseerd, zodat stevast een half uur voor zonsopkomst werd begonnen met een ochtendtelling van 2½ uur. Bij sterke trek werd daar regelmatig tien kwartier aan toegevoegd. Bij aanhoudende animo werd na deze zogenaamde late ochtendtelling zelfs een zogenaamde dagtelling uitgevoerd. In de beginjaren noteerden de tellers nog trouw de trekrichtingen, maar dit bleek op topdagen niet goed haalbaar. Op deze dagen hadden de tellers hun handen vol aan het determineren, tellen en noteren van alle vogels. Meer informatie kon gewoon niet worden opgeschreven.

Ook de telperiode werd uitgebreid: enerzijds van eind september naar begin juli, anderzijds van begin november naar half december. In 1986 en 1987 werd bovendien voorjaarstrek vanaf 't Wed geteld. Daarna werd de voorjaarstrek t/m 1991 vanaf Parnassia geteld. In 2001 zijn de voorjaarstellingen vanaf Parnassia weer opgepakt.

De Reddingsbrigade in Bloemendaal aan Zee 8 oktober 1988. Van links naar rechts: Richard Joosten, Hans Groot, Steve Geelhoed, Paulo van Breugel, Berry van der Hoorn, Evert van Huijssteeden, Michiel van Breugel, Amon Gouw & Pim de Nobel (Guido van Leeuwen).

Na de oprichting van de Club van Zeetrekwaarnemers in 1974, nu bekend als de werkgroep CvZ van de Nederlandse Zeevogelgroep (CvZ/NZG), werd in de jaren zeventig ruim 1000 uur zeetrek in IJmuiden geteld. In de jaren tachtig nam de telinspanning daar sterk af en tegenwoordig wordt er bijna niet meer geteld. Tellen op de Zuidpier heeft een aantal nadelen: met harde aanlandige wind is het levensgevaarlijk om naar het puntje van de pier te gaan; veel trekkende vogels vliegen ook over de pier heen, zodat vanaf de punt én vanaf het begin van de pier geteld zou moeten worden om een goed beeld te krijgen van de doortrekkende aantallen. Een telpost in de zeeleep, zoals die in Bloemendaal aan Zee, ondervangt deze nadelen.

Ook de zeetrekellingen in Bloemendaal aan Zee worden uitgevoerd volgens de richtlijnen van de werkgroep CvZ/NZG. Dit betekent o.a. dat waarnemingen per uur worden verzameld. De meeste tellingen vinden in de vroege ochtenduren plaats, maar ook later op de dag wordt regelmatig geteld. Hoewel het gehele jaar zeetrek wordt geteld, ligt de nadruk in het voorjaar op de maanden maart t/m mei en in het najaar op augustus t/m november.

Soortbesprekingen

Om een indruk te krijgen van de bijdrage van trektellen aan onze kennis over vogels vergelijken we het voorkomen halverwege de twintigste eeuw met het huidige voorkomen. Akkerman & Niesen (1966) (verder aangeduid met A&N) zijn onze voornaamste bron van historische gegevens, aangevuld met gegevens uit het VWG-archief. Een vergelijking is helaas niet voor alle soorten mogelijk, omdat het voorkomen vroeger nauwelijks gekwantificeerd was. Vergelijking van de trekberichten van de familie Bloem met het overzicht van A&N doet soms vermoeden dat de laatste twee niet alle trekwaarnemingen in hun overzicht hebben verwerkt. Voor de statusaanduiding van soorten gebruiken we de terminologie uit de Avifauna (Geelhoed et al, 1998).

Zwanen en ganzen

Met uitzondering van Grauwe Gans, Kogans en Rietgans waren zwanen en ganzen vroeger zeldzaam. Zo schrijven A&N bij Rotgans en Knobbelswaan bijvoorbeeld: "Alleen tijdens of na strenge vorst". Tegenwoordig worden (vrijwel) alle soorten jaarlijks op de trekteleposten geregistreerd. De meeste soorten worden vooral op Parnassia gezien, Rotgans en Brandgans voornamelijk boven zee.

De Rotgans is de meest frequent waargenomen soort: vrijwel het hele jaar, inclusief sporadische zomerwaarnemingen, worden tegenwoordig langsvliegende vogels gezien. De doortrek piekt echter tussen eind februari en begin april, gevolgd door een kleinere doortrekpiek eind mei-begin juni. In het najaar zijn de aantallen doorgaans lager dan in het

voorjaar en vindt de sterkste trek tussen half september en eind oktober plaats. De trek van Brandganzen begint dan juist op gang te komen, al wordt zuidwaartse trek niet jaarlijks vastgesteld. Noordwaartse trek werd tot begin jaren negentig voornamelijk in januari vastgesteld. De laatste jaren worden tot ver in april noordwaartse bewegingen geregistreerd.

De meeste Grauwe Ganzen worden in het najaar waargenomen in oktober en november met als beste ochtend 99 exemplaren op 18 november 1987 en op 20 oktober 2000. Tijdens de voorjaars trek die zich afspeelt in de periode februari-april is een hoger dagmaximum vastgesteld: 312 exemplaren op 7 maart 1989. Met name november is de maand waarin de andere grauwe ganzen worden waargenomen. De aantallen zijn dan vele malen hoger dan die van de Grauwe Gans. Maxima die voor deze soorten zijn vastgesteld: (Toendra)rietgans 225 op 18 november 1997, Kleine Rietgans 958 op 25 november 1997 en Kolgans 967 op 20 oktober 1997. Voor deze soorten is wat betreft voorjaars trek weinig meer bekend dan dat deze zich voornamelijk afspeelt in februari en maart.

Ook de status van de zwanen is gewijzigd. Met name de status van Knobbelzwaan is sterk veranderd: van schaarse wintergast tijdens strenge vorst naar (o.a.) doortrekker in klein aantal in mei en juni. Beide andere soorten worden vrijwel jaarlijks in zeer klein aantal tussen november en maart gezien.

Groei van de broedpopulaties en bij ganzen ook het "ontdekken" van Nederland en zuidelijker gelegen gebieden als overwinteringsgebied zijn debet aan de statusverandering van de zwanen en ganzen langs de Zuid-Kennemerlandse kust.

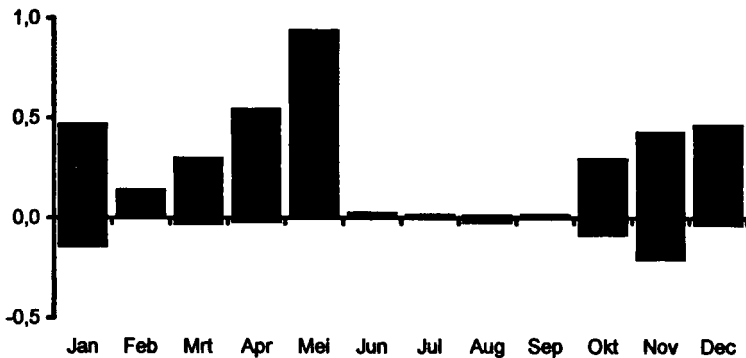
Eenden

A&N lijken zich bij hun beschrijving van het voorkomen van de meeste eenden vrijwel uitsluitend te baseren op gegevens van pleisterende vogels. Bij een enkele soort vermelden ze expliciet iets over trekbewegingen. Opvallend genoeg schrijven ze van alle zweemenden, waarvan Smient, Wintertaling en Slobeend tegenwoordig de talrijkste doortrekkers zijn, alleen bij de Pijlstaart: "Doortrekker, hoofdzakelijk over zee, van medio mrt tot begin mei, en begin sept. tot midden okt., vrijwel altijd minder dan 10 ex. tegelijk; soms reeds half aug." Tegenwoordig worden regelmatig grotere aantallen doortrekkers gezien. In het voorjaar trekt deze eend van eind februari tot eind april door; half maart piekt de doortrek en kunnen vele tientallen Pijlstaarten gezien worden (dagrecord 10 maart 1993: 738 N). De najaars trek speelt zich af tussen half september en half december.

A&N schetsen het voorkomen van duikeenden als wintergast, waarbij vorst tot hogere aantallen kon leiden. Over doortrek zeggen ze niets. In een halve eeuw lijkt er weinig veranderd; ondanks de groei van de (Nederlandse) populatie worden Tafeleend en Kuifeend tegenwoordig onregelmatig op de zeetrekpost gezien, hetgeen voor hoofdzakelijk 's nachts

trekkende soorten niet verwonderlijk is. Topper is de talrijkste duik-eend, maar ook deze soort wordt normaliter slechts mondjesmaat gezien. Vorsttrek leidt nog steeds tot massale verplaatsingen. Zo werden op 4 februari 1997 ca. 3500 langsvliegende Toppers gezien.

Ook de aanwezigheid van zaagbekken was vroeger sterk aan vorst gebonden. Middelste Zaagbek was de zeldzaamste. Nonnetje was minder aan vorst gebonden dan beide andere soorten, waardoor dit de algemeenste zaagbek was. Tegenwoordig is de Middelste Zaagbek op de zee-trekpost de algemeenste zaagbek, die doortrekt in de perioden half maart-eind mei en oktober-december. Tijdens de midwintertellingen is Nonnetje nu de zeldzaamste en Grote Zaagbek de talrijkste soort. De gevonden verschillen lijken terug te voeren op veranderingen in broedpopulatie (Hagemeijer & Blair, 1997).

Figuur 1. Seizoenspatroon van Grote Zee-eend in Bloemendaal aan Zee (N = 1163). Weergegeven is het uurgemiddelde per maand; onder de x-as zuidwaarts vliegende vogels, boven de x-as noordwaarts vliegende vogels.

Het voorkomen van zee-eenden lijkt niet wezenlijk veranderd, al kunnen we tegenwoordig een gedetailleerder beeld schetsen dan vroeger. Zo was en is de Grote Zee-eend veel minder talrijk dan de Zwarte Zee-eend, maar uit figuur 1 blijkt dat we meer over het voorkomen kunnen opmerken dan "gezien van nov t/m apr". Zo wordt deze soort tegenwoordig iedere maand wel gezien en worden de hoogste aantallen in het voorjaar eind april-begin mei gezien en in het najaar in november. De piek in januari wordt veroorzaakt door uitzonderlijk hoge aantallen in 1987. Tussen Katwijk en IJmuiden verbleven destijds tienduizenden Zwarte Zee-eenden met kleinere aantallen Grote Zee-eenden, die regelmatig voedsel en correctievluchten uitvoerden. Het is onduidelijk of de aantallen van beide zee-eenden zijn veranderd. In Nederlands kustwateren was de vorige eeuw in ieder geval geen trend zichtbaar. De aantallen Zwarte Zee-

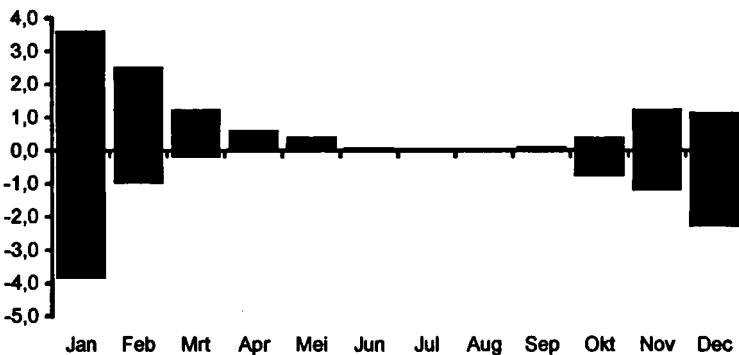
eenden schommelden altijd, al lijkt een dip in de eerste helft van de jaren tachtig aannemelijk (Leopold et al, 1995).

In vergelijking met vroeger is Eider een stuk algemener geworden. A&N noemen een waarneming van 70 vogels in januari 1958 bij de pier zelfs expliciet, terwijl sinds 1978 alleen al de gemiddelde maandmaxima (voor een heel jaar!) bij de pier boven de 74 vogels liggen (zie pp. 199). Tijdens de zeetrektingen is de Eider na de Zwarte Zee-eend de talrijkste soort. Eiders worden bovendien niet alleen meer in het winterhalfjaar, maar vrijwel het gehele jaar gezien. In 1999 werd in IJmuiden zelfs een waarschijnlijk broedgeval vastgesteld (Cottaar, 1999). De hoogste aantallen worden boven zee van oktober t/m december vastgesteld.

De veranderingen in status van een aantal soorten eenden is terug te voeren op veranderingen in populatiegrootte, bijvoorbeeld bij Eider. Bij soorten als Kuif- en Tafeleend zijn de aantallen doortrekkers desondanks niet wezenlijk veranderd. Andere soorten lijken minder zeldzaam dan vroeger, omdat tegenwoordig systematisch naar de doortrek wordt gekeken.

Duikers

In Zuid-Kennemerland zijn Roodkeel- en Parelduiker de algemeenste duikers. Vroeger waren beide talrijke doortrekkers en wintergasten op zee, vanaf eind november tot de tweede helft van maart. Uit vondsten bleek dat Parelduiker volgens A&N "weinig minder voorkwam dan de Roodkeelduiker, in de jaren 1930-1945; misschien in aantal achteruitgegaan." Tegenwoordig bedraagt het aantal Roodkeelduikers een veelvoud van het aantal Parelduikers. Tijdens de zeetrektingen is de verhouding 1 Parel- op 14 Roodkeelduikers. De eerste vogels worden nu eind september gezien, de laatste meestal in mei (figuur 2).

Figuur 2. Seizoenspatroon van duikers in Bloemendaal aan Zee ($N = 4131$). Voor uitleg zie figuur 1.

De telreeks is te kort om iets te kunnen zeggen over veranderingen in aantallen. Langs de Nederlandse kust zijn trekkende (Roodkeel)duikers sinds de jaren zeventig toegenomen om eind jaren tachtig weer enigszins af te nemen (Platteeuw et al, 1994), terwijl de broedpopulatie van Roodkeel- en Parelduiker over het algemeen juist een dalende trend vertoont (Hagemeijer & Blair, 1997).

Futen

Evenals tegenwoordig was de Fuut vroeger een (talrijke) doortrekker. Roodhalsfuut, Kuifduiker en Geoorde Fuut waren op zee, maar ook wel op zoet water, (vrij) zeldzame gasten in het winterhalfjaar, september tot april. A&N noemen geen trekwaarnemingen. Tegenwoordig wordt met name de Roodhalsfuut jaarlijks in zeer klein aantal tijdens de zeetrekellingen vastgesteld. Waarnemingen komen uit iedere maand van het jaar, maar de hoogste aantallen worden gezien in april en mei, en in het najaar doorgaans in oktober. Was Kuifduiker 50 jaar geleden de zeldzaamste van alle futen, tijdens zeetrekellingen is Geoorde Fuut tegenwoordig de zeldzaamste.

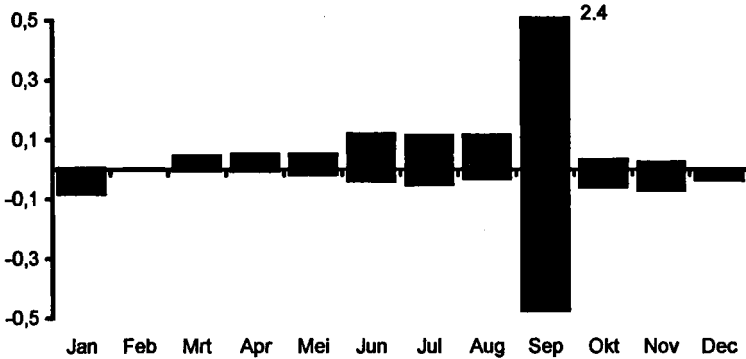
Ondanks de groei van de populatie Futen is boven zee geen duidelijke toename geconstateerd. Een verandering in trekgedrag speelt daarbij een rol. Sinds de jaren zestig is het aandeel broedvogels dat wegtrekt afgenomen (Adriaensen et al, 1993). De aantallen van de overige soorten futen zijn nog steeds laag, zodat geen conclusies over veranderingen getrokken kunnen worden.

Pijlstormvogels

Waarnemingen van pijlstormvogels waren vroeger vrijwel beperkt tot een handvol vondsten van aangespoelde vogels. Alleen van Noordse Pijlstormvogel waren twee waarnemingen van levende vogels bekend: 28 september 1963 3 Z te Zandvoort en 8 oktober 1952 1 individu op het strand tussen Bloemendaal en IJmuiden. Grauwe Pijlstormvogel ontbrak op de regionale lijst. Noordse Stormvogels werden eveneens vrijwel uitsluitend dood op het strand gevonden.

Tegenwoordig is het voorkomen anders: zowel Grauwe en Noordse Pijlen als Noordse Stormvogels worden jaarlijks in wisselend aantal gezien. In de jaren zeventig en tachtig kwam het gros van alle waarnemingen van de Zuidpier. Daarna verschoof het zwaartepunt naar de telpost in Bloemendaal aan Zee. Noordse Pijlen worden in wisselend aantal vanaf juni, in een enkel geval al in mei, tot ver in oktober gezien; Grauwe Pijlen vanaf augustus tot eind oktober, met een enkele waarneming later in het jaar. Beide pijlen worden vrijwel uitsluitend gezien met harde tot stormachtige westelijke winden. De Vale Pijlstormvogel is een buitenbeentje. De vijf waarnemingen zijn relatief vaak 's zomers tijdens rustig weer gedaan. Noordse Stormvogels ten slotte kunnen het gehele jaar door gezien worden, maar de hoogste aantallen komen in het najaar dicht onder de kust (figuur 3). De waargenomen aantallen verschillen

jaarlijks zeer sterk. Zo werden op 10 september 2001 in 13 uur tellen bijna twee keer zoveel Noordse Stormvogels gezien als in 3300 uur in de voorafgaande 15 jaar.

Figuur 3. Seizoenspatroon van Noordse Stormvogel in Bloemendaal aan Zee (N = 2027). Voor uitleg zie figuur 1.

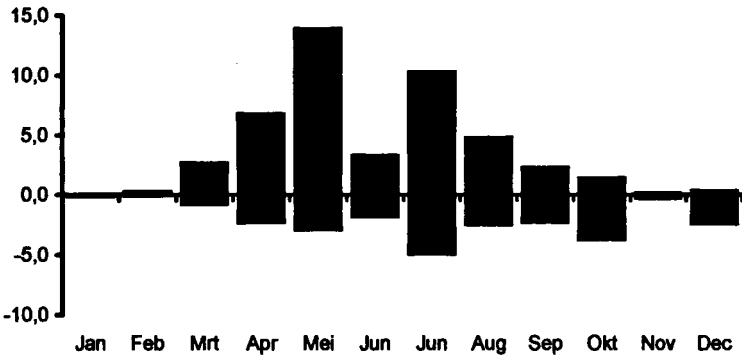
De toename van de Grauwe Pijlstormvogel beperkt zich niet alleen tot onze regio, maar wordt sinds de jaren zeventig in de gehele Noordzee vastgesteld en lijkt veroorzaakt door het inspelen op een toegenomen voedselaanbod (toename van sprout en verschuiving van jonge haring naar de Noordzee (Jansen, 1981)). Hoewel veranderingen in de aantallen van broedende Noordse Pijlstormvogels moeilijk te kwantificeren zijn lijkt het aannemelijk dat de twintigste eeuw geen grootschalige veranderingen hebben plaatsgevonden in Groot-Brittannië, waar bijna 75% van de wereldpopulatie broedt (Lloyd et al, 1991). De Noordse Stormvogel breidt zijn broedgebied in de Atlantische Oceaan al meer dan twee eeuwen uit. Rond de Noordzee worden nog steeds nieuwe kolonies gevestigd en de bestaande kolonies nemen nog steeds in omvang toe (Hagemeijer & Blair, 1997).

De toename van het aantal waarnemingen van (pijl)stormvogels wordt dus deels veroorzaakt door een populatiegroei, deels door veranderingen in de verspreiding van deze soorten. Zeetrektingen zijn voor deze soorten slechts een efficiënt middel om de aanwezigheid van (pijl)stormvogels voor de kust vast te stellen.

Jan-van-gent en Aalscholver

Vroeger was het voorkomen van Jan-van-gent beperkt tot de periode half september-begin april. Waarnemingen in de zomer waren schaars. Tegenwoordig wordt deze soort vrijwel het gehele jaar waargenomen. De hoogste presentie en aantallen zijn van eind juni tot eind oktober vastgesteld, al worden soms tot in november nog meer dan 100 vogels per

telling gezien. Vanaf half november tot ver in maart is het voorkomen onregelmatig en afhankelijk van harde aanlandige wind. Groei van de Noordoost-Atlantische populatie (Lloyd et al, 1991) is de belangrijkste oorzaak van het frequenter voorkomen van de Jan-van-gent voor de Zuid-Kennemerlandse kust. Het is echter opvallend dat deze populatie-toename niet heeft geleid tot een groter aantal op het strand aangespoelde vogels. Sterker nog: de Jan-van-gent vertoont van alle stookoelieslachtoffers de minste variatie in aangespoelde aantallen (Camphuyzen, 2001).

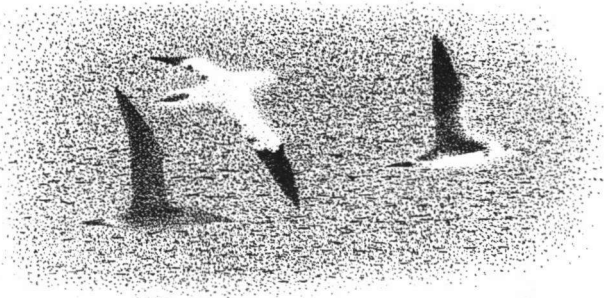

Figuur 4. Seizoenspatroon van Aalscholver in Bloemendaal aan Zee (N = 20329). Voor uitleg zie figuur 1.

Tegenwoordig gaat vrijwel geen telling voorbij zonder Aalscholwers, terwijl deze soort vroeger bekend stond als onregelmatige wintergast en doortrekker. Hogere aantallen passeren van eind februari tot half mei, met de hoogste aantallen eind april-begin mei (dagmaxima rond de 500 exx). 's Zomers kunnen grote groepen heen en weer vliegende (broed)vogels gezien worden. In het najaar wordt de sterkste doortrek in oktober opgemerkt (figuur 4). De toename van de Noordwest-Europese populatie, waarvan broedvogels uit o.a. Scandinavië bij ons doortrekken, en de vestiging van een kolonie in de Amsterdamse Waterleidingduinen in 1992 (Vader, 1998) zijn voor de hand liggende oorzaken voor de verandering in status.

Reigers

Over de status van de Blauwe Reiger als doortrekker wordt in A&N niets vermeld. Aangezien de populatie Blauwe Reigers in Europa, als gevolg van een verminderde vervolging, sinds het begin van de jaren zeventig weer gestaag toeneemt (Hagemeijer & Blair, 1997), lijkt het logisch dat deze soort als doortrekker eveneens is toegenomen. Tegenwoordig is de Blauwe Reiger een doortrekker in (vrij) klein aantal. In het voorjaar

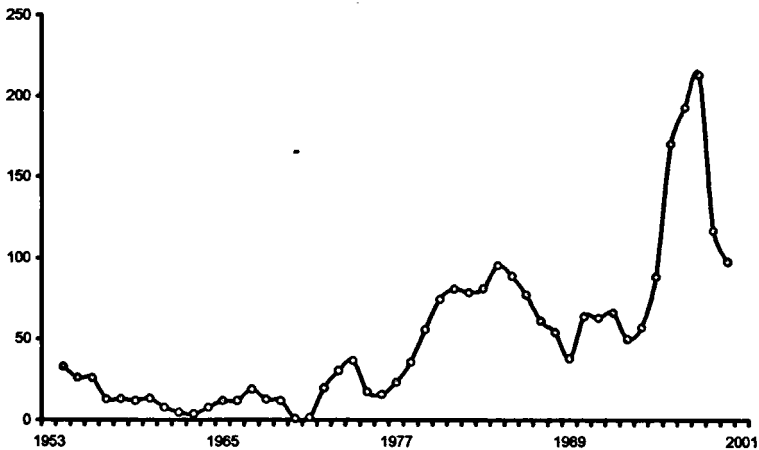
Doortrekkende Jan-van-genten in diverse kleden (Roy Slaterus).

vindt de doortrek tussen eind februari en eind april plaats. De laatste jaren wordt in mei ook regelmatig trek vastgesteld, bijvoorbeeld 77 N op 7 mei 2000. De najaarstrek bereikt al in juli een piek, waarna de aantallen afnemen tot in november. Winterse omstandigheden kunnen tot zuidwaartse verplaatsingen leiden. De andere reigers waren vroeger al zeer schaarse doortrekkers en zijn dat vandaag de dag nog steeds. Wellicht dat de noordwaarts gerichte expansie van de Kleine Zilverreiger doorzet en in de toekomst zorgt voor een jaarlijkse traktatie voor de telers.

Vroeger waren Lepelaars onregelmatige doortrekkers, meest in de maanden juni t/m begin september. Als gevolg van het toegenomen aantal broedparen in Nederlandse kolonies worden Lepelaars nu regelmatig op de telposten waargenomen en is de status doortrekker in klein aantal tegenwoordig meer op zijn plaats. In het voorjaar vindt de trek van half maart tot ver in mei plaats. Zuidwaartse trek wordt vanaf juli tot eind september opgemerkt. De hoogste aantallen op beide telposten worden vaak half september gezien.

Roofvogels

De beste periode van de dag om roofvogeltrek waar te nemen is de late ochtend en het begin van de middag als er voldoende thermiek is boven het middenduin. Tijdens de ochtendtellingen wordt dus een klein deel van de doortrekkende vogels geregistreerd. Dit geldt minder voor soorten, als Boomvalk en Smelleken, die niet afhankelijk zijn van thermiek en dus ook relatief vaak 's ochtends worden waargenomen. Vergeleken met vroeger is de onderlinge verhouding van de soorten gewijzigd. Buizerd, Sperwer, Visarend en in mindere mate Smelleken, Boomvalk, Bruine en Blauwe Kiekendief worden door A&N als meest algemene soorten genoemd. Tegenwoordig is de volgorde van afnemende talrijkheid Sperwer, Buizerd, Bruine Kiekendief, Boomvalk, Blauwe Kiekendief, Smelleken en Visarend.

Figuur 5. Aantalsverloop van Sperwer in Bloemendaal aan Zee, 1953-2000 (N = 1179). Weergegeven is het driejaarlijks voortschrijdend gemiddelde van de geschatte seizoenstotalen voor de periode 24 september t/m 11 november (zie ook Groot & Van Huijssteeden, 1991).

Het verbod op bestrijdingsmiddelen in de jaren zeventig en andere beschermingsmaatregelen hebben een positieve invloed gehad op de grootte van de verschillende populaties die Zuid-Kennemerland tijdens de trek aandoen, hetgeen overigens niet geldt voor een soort als Smelleken. Hierdoor zijn de getelde aantallen voor de meeste soorten toegenomen. Vooral bij een soort als de Sperwer is dit effect duidelijk waarneembaar. Sinds de jaren zeventig is het aantal waargenomen Sperwers sterk toegenomen (figuur 5). In een trekbericht uit 1960 vermeldt Freek Bloem dat er enkele Sperwers zijn geteld. Vijftien jaar later is in het trekbericht van 1975 te lezen dat er veel Sperwers zijn gezien. Beste dag was toen 16 oktober toen er tien voorbijvlogen. Veel meer Sperwers worden er tegenwoordig niet gezien tijdens een ochtendtelling van 2½ uur, maar op 8 oktober 1989 werden er tijdens de Nationale Vogeltrekdag ca. 150 exemplaren als trekker geregistreerd in Zuid-Kennemerland. Ongeveer de helft daarvan passeerde de telpost in het binnenduin van Duin en Kruidberg.

Steltlopers

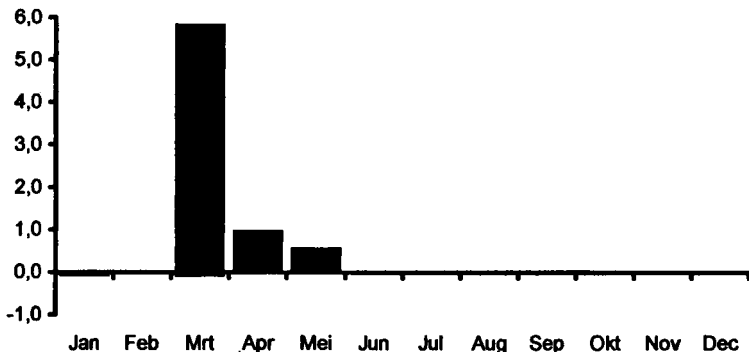
A&N schetsen het voorkomen van steltlopers voornamelijk aan de hand van waarnemingen van pleisterende vogels. Illustratief is hun beschrijving van de Rosse Grutto. Deze was vroeger doortrekker in (zeer) klein aantal "van aug. tot begin sept., op het strand, maar ook aan Vogelmeer Kennemerduinen." Een waarneming van 7-9 vogels bij het Vogelmeer

eind april-begin mei noemen ze expliciet. Tegenwoordig is de Rosse Grutto de talrijkste steltloper, waarbij in het voorjaar, met name bij tegenwind tussen 20 april en 10 mei, duizenden langsvliegende vogels gezien kunnen worden. In de rest van het jaar zijn de aantallen beperkt tot tientallen vogels.

Over het voorkomen van Zilverplevier schrijven A&N: "Regelmatige doortrekker langs strand en kuststrook. (...) Voorjaarstrek meestal mrt-mei" Niets veranderd dus, maar ze vervolgen met "zo 16 mrt 1961 2 ex. richting n over zee." Dit klopt op zich, maar de sterkste doortrek vindt eind april t/m half mei plaats met op de zeetrekpost een dagrecord van 2377 N op 8 mei 1993. Goudplevieren werden weinig op doortrek gezien; tegenwoordig worden op beide telposten hooguit enkele tientallen individuen per dag gezien. Opvallend genoeg reppen A&N met geen woord over grootschalige verplaatsingen van Goudplevier onder invloed van vorst of sneeuw, terwijl (tegenwoordig) dan juist de sterkste trek wordt vastgesteld. Bijvoorbeeld 6 januari 1995 1899 Z over zee, nadat er 's nachts in heel Nederland enkele centimeters sneeuw was gevallen. Morinelplevier was vroeger een dwaalgast; tegenwoordig worden vrijwel jaarlijks zeer kleine aantallen in augustus-september vanaf Parnassia waargenomen. Toegenomen kennis over trekroepjes van deze soort heeft hier ongetwijfeld aan bijgedragen, want waarnemingen van pleisteraars zijn nog steeds schaars.

Bij de strandlopers zijn in de loop van de tijd grote veranderingen in voorkomen opgetreden. Vroeger was de Drieteenstrandloper de algemeenste soort, gevolgd door Bonte Strandloper, en waren de overige soorten (vrij) zeldzaam. Tegenwoordig zijn Kanoet en Bontje de talrijkste soorten, gevolgd door Drieteenstrandloper. Het door A&N vermelde voorkomen was gebaseerd op pleisterende vogels. Illustratief is het verschil in voorkomen van de Kanoet. Vroeger werd deze soort met name in de herfst gezien, vanaf eind juli tot midden september. Uit het voorjaar was slechts één waarneming bekend. Tegenwoordig wordt vanaf eind april tot eind mei bij (noord)oostelijke winden sterke trek vastgesteld, waarbij de aantallen oplopen tot ruim 1000 individuen per dag. De laatste Kanoeten passeren in juni.

Het voorkomen van Water- en Houtsnip is in 50 jaar nauwelijks veranderd. Net als vroeger zijn ze op beide telposten relatief schaars. Water- en Houtsnippen worden voornamelijk op Parnassia gezien, waarbij in augustus (ruitrek) en oktober tientallen vogels per telling kunnen passeren. In het voorjaar is het voorkomen vrijwel beperkt tot maart en april. De hoogste aantallen zijn echter 's winters tijdens de eerder genoemde sneeuwruush op 6 januari 1995 boven zee vastgesteld: 269 Z. Ook Houtsnippen worden het meest onder winterse omstandigheden gezien. Op beide telposten wordt vrijwel jaarlijks echter een handjevol vogels in oktober-november en in april gezien.

Figuur 6. Seizoenspatroon van Kluut in Bloemendaal aan Zee (N = 2497). Zie figuur 1 voor uitleg.

De Kluut was vroeger als doortrekker niet algemeen, tegenwoordig is deze soort doortrekker in vrij klein aantal. Doortrek beperkt zich boven zee vrijwel tot de maanden maart t/m mei (figuur 6). De groei van vrijwel de gehele populatie is ongetwijfeld de oorzaak van de toename.

Al met al zijn veranderingen in status van de meeste steltlopers terug te voeren op verschillen tussen het voorkomen van pleisterende vogels, zoals A&N schetsten, en het voorkomen van langstreckende vogels, zoals tijdens trektellingen wordt geregistreerd. Hierbij dient opgemerkt te worden dat steltlopergebieden als de Spaarnwouderplas en de strandvlakte in IJmuiden vijftig jaar geleden nog niet bestonden.

Jagers

De status van jagers is sterk veranderd. Middelste Jager was vroeger, met uitzondering van september 1950, zeldzaam met nog geen tien waarnemingen. Tegenwoordig is het een doortrekker in zeer klein tot vrij klein aantal. November 1985 werden rond de Noordzee echter duizenden juvenielen gezien, die tot ver in december in de kuststreek bleven hangen (Camphuysen & Van IJzendoorn, 1988). Nadat de determinatieproblemen waren opgelost werden op 11 november 1985 maar liefst 137 langsvliegende Middelste Jagers gezien. Normaliter zijn de aantallen veel lager en vindt de najaarstrek plaats tussen eind augustus en half december, met een piek tussen half oktober en half november. Op de zee-trekpost zijn vier voorjaarswaarnemingen gedaan.

Evenals vroeger is de Kleine Jager tegenwoordig de talrijkste jager. Vroeger was het voorkomen beperkt van begin augustus tot in november, met enkele zomerwaarnemingen. Tegenwoordig zijn waarnemingen in het voorjaar niet uitzonderlijk en worden ook 's winters sporadisch Kleine Jagers gezien. Van Kleinste Jager waren tot 1972 alleen vondsten

bekend. A&N schrijven: "Zal echter wel meer voorkomen, maar wordt in jeugdkleed niet herkend." Pas sinds de tweede helft van de jaren tachtig worden vrijwel jaarlijks Kleinste Jagers waargenomen, waarvan de meeste worden gezien door zee-trektellers (Geelhoed, 1998).

Grote Jager stond vroeger te boek als vrij zeldzaam, met waarnemingen vanaf eind augustus en enkele waarnemingen uit oktober en november. Voorjaarswaarnemingen ontbraken. Tegenwoordig is de Grote Jager een doortrekker in zeer klein aantal van eind augustus tot begin november. Met uitzondering van april t/m juni zijn zee-trekwarnemingen bovendien uit alle maanden van het jaar bekend.

Groei van de populatie van Grote en Kleine Jager in met name Groot-Brittannië (Lloyd et al, 1991) is waarschijnlijk de belangrijkste oorzaak van het toegenomen aantal waarnemingen van beide soorten. De toename van beide andere jagers kan toegeschreven worden aan de toegenomen determinatiekennis van de zee-trektellers.

Meeuwen

Vroeger waren meeuwen een ondergewaardeerde soortgroep: cijfers over doortrek ontbraken nagenoeg. Tegenwoordig worden meeuwen op de zee-trekpost door vrijwel alle waarnemers geteld; op de land-trekpost passeren meeuwen nog wel eens ongeteld. Op enkele najaars in de jaren tachtig na werden Zilvermeeuwen de vorige eeuw vrijwel genegeerd. Op de zee-trekpost worden ze pas sinds 1999 het gehele jaar door consequent geteld. Een duidelijk patroon is dan ook nog niet te schetsen.

Het beeld dat A&N voor de Kleine Mantelmeeuw schetsen klopt nog steeds al lopen de aantallen tegenwoordig, met name in de herfst, dagelijks op tot honderden individuen in plaats van tientallen. Van de Grote Mantelmeeuw kunnen we tegenwoordig, in tegenstelling tot vroeger, een beeld van de doortrek schetsen. Deze soort piekt in het najaar later dan de Kleine Mantel. In het voorjaar verloopt de doortrek vrijwel onopgemerkt in maart en april.

Over het voorkomen van Storm- en Kokmeeuw als doortrekker reppen A&N met geen woord. Tegenwoordig staan ze bekend als doortrekker in respectievelijk (vrij) groot en (zeer) groot aantal. Gezien de voor beide soorten overwegend negatieve populatietrend kan de statusverandering volledig aan het tellen van trek toegeschreven worden. Zwartkopmeeuw wordt tegenwoordig in alle maanden gezien, maar het voorkomen is het regelmatigst in april-mei en in september-oktober.

Drieteenmeeuw werd vroeger gezien van de tweede helft van augustus tot eind mei, met enkele zomerwaarnemingen. Afgezien van het vroeger ontbreken van een duidelijk seizoenspatroon verschilt het voorkomen nauwelijks met de huidige situatie. Hogere aantallen kunnen van half september tot begin maart gezien worden als gevolg van krachtige aanlandige winden. In de overige maanden is het voorkomen schaars, maar uit iedere maand zijn waarnemingen bekend.

Dwergmeeuw was vroeger een weinig talrijke doortrekker in voor- en najaar, waarbij overwegend jonge vogels werden gezien. Voorjaarstrek werd in mei vastgesteld, de periode dat tegenwoordig de meeste onvolwassen vogels passeren. Vanaf eind maart-begin april passeert het gros van de (volwassen) vogels. De aantallen kunnen in april oplopen tot meer dan 1000 Dwergmeeuwjes op een dag. Tijdens de najaarstrek van eind september tot eind november zijn de aantallen aanzienlijk lager, maar in oktober kunnen honderden vogels per dag passeren.

Verschillen in het voorkomen van meeuwen kunnen deels op het conto van gegroeide populaties geschreven worden (Kleine Mantel- en Zwartkopmeeuw), deels op het conto van het systematisch tellen van trek (Storm-, Kok-, Drieteen- en Dwergmeeuw).

Sterns

De status van de meeste soorten sterns lijkt nauwelijks veranderd. De periode dat ze tegenwoordig gezien worden is iets ruimer dan vroeger. Kwantitatieve veranderingen zijn niet duidelijk, maar er lijkt een positieve tendens in waargenomen aantallen te zijn. Dit is aannemelijk gezien het herstel van de broedpopulaties van Grote Stern en Visdief na de decimering in de jaren zestig. De broedpopulatie Zwarte Sterns is sinds de jaren dertig gestaag afgenomen (Bijlsma et al, 2001). Jammer genoeg ontbreken gegevens over de aantallen doortrekkende Zwarte Sterns in vroeger tijden.

De status van Noordse Stern en Dwergstern is in een halve eeuw wel sterk veranderd. Vroeger werd de eerste "slechts enkele malen duidelijk herkend tussen visdiefjes in zomer en najaar aan zee." Tegenwoordig vormt de herkenning voor de meeste tellers geen probleem meer en worden de hoogste aantallen Noordse Sterns in het voorjaar eind april tot eind mei en minder in het najaar (augustus) gezien. De getelde aantallen fluctueren van jaar tot jaar sterk.

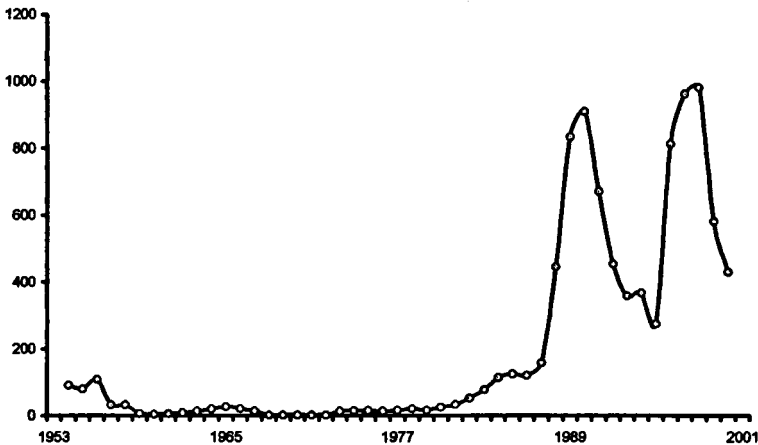
Dwergstern werd als spaarzame trekker van eind juli t/m september gekwalificeerd; een kwalificatie die voor het najaar nog steeds voldoet. In het voorjaar is de doortrek tegenwoordig regelmatig en kunnen van eind april tot eind mei tientallen, soms zelfs honderden, vogels per dag gezien worden. Systematisch over zee kijken en verbeterde optiek zijn hier waarschijnlijk debet aan, want de Noord-Europese populatie Dwergsterns vertoont een negatieve trend (Hagemeijer & Blair, 1997).

Alkachtigen

Alken en Zeekoeten waren vroeger algemene wintervogels voor de kust, waarbij de Alk veel minder talrijk was dan de Zeekoet. Alkachtigen werden zelden levend gezien en dan betrof het meestal vogels die niet fit waren. Tegenwoordig verschilt het beeld enigszins. Levende vogels worden jaarlijks tussen eind oktober en eind februari gezien, terwijl de laat-

ste jaren steeds minder op het strand aangespoelde vogels gevonden worden. Niet omdat de sterfte op zee is afgenomen, maar waarschijnlijk door het ontdekken van deze slachtoffers als voedselbron door vossen (Camphuysen, 2000). Kadavers verdwijnen hierdoor van het strand voor ze door stookpietentellers geregistreerd kunnen worden. In de jaren tachtig werd in Nederland een toename van Alk en Zeekoet geconstateerd. Hoewel de aantallen van beide soorten in de Schotse kolonies tot begin jaren tachtig toenamen (Lloyd et al, 1991), werd een verschuiving van het overwinteringsgebied naar de zuidelijke Noordzee gezien als de belangrijkste oorzaak voor de toename in Nederland (Camphuysen, 1989).

Kleine Alk en Papegaaiduiker waren vrij zeldzaam, maar kwamen soms in grotere aantallen voor. Van de Kleine Alk zijn irrupties bekend uit de winter 1955/56 (en 1929/30). In juni en juli waren vondsten van Papegaaiduikers niet zeldzaam. Beide soorten zijn nog steeds zeldzaam en worden niet jaarlijks in het winterhalfjaar gezien. Tijdens de omvangrijke influx in de Noordzee in 1990 en 1995 werden hoge aantallen Kleine Alken geregistreerd met als beste dagen respectievelijk 13 december (60 exx) en 18 november (84 exx).

Figuur 7. Aantalsverloop van Houtduif in Bloemendaal aan Zee, 1953-2000 (N = 4057). Voor uitleg zie figuur 5.

Duiven

Tot halverwege de jaren zestig werd alleen van de Houtduif regelmatig trek waargenomen van kleine troepen, vooral bij vorstinval. Zo zijn er op 1 november 1959 in vier uur tellen 306 Houtduiven geteld. Dit is vergelijkbaar met de huidige aantallen, bijvoorbeeld 404 exemplaren op 13

november 1986. Over de status van de Holenduif was vroeger niet meer bekend dan dat er ook wel trek werd geconstateerd. Hierin is begin jaren tachtig een spectaculaire wijziging opgetreden (figuur 7). In sommige jaren werden toen meer Holenduiven dan Houtduiven waargenomen. Na deze opleving zijn de aantallen weer enigszins afgenomen en beide soorten komen nu in vergelijkbare aantallen voorbij.

Beide tortels stonden 50 jaar geleden als incidentele trekker bekend. Voor de Zomertortel is dat nog steeds zo, terwijl de Turkse Tortel inmiddels een regelmatige doortrekker in klein aantal is. Jaarlijks kunnen er enkele tientallen worden waargenomen. Beste ochtendtelling is die van 11 oktober 1991 toen er maar liefst 20 voorbij scheurden. Groei van de broedpopulatie van de Turkse Tortel verklaart de toename van de afgelopen 50 jaar. De achteruitgang van de Zomertortel manifesteert zich niet op de telpost.

(Gier)zwaluwen

Van de doortrek van Gierzwaluw, Boeren-, Huis- en Oeverzwaluw zijn slechts weinig oude gegevens bekend. Zoals al aangegeven begon men vroeger pas eind september met trektellen waardoor alleen de laatste zwaluwen van het seizoen werden geteld. Op deze wijze werd de trek van deze zomergasten ook verwoord in de trekverslagen van Freek en Truus Bloem. Niets wijst erop dat de afgelopen 50 jaar een opvallende wijziging van status of onderlinge verhoudingen heeft plaatsgevonden. Door uitbreiding van de telperiode vanaf de jaren tachtig is wel een beter beeld ontstaan van de timing van de doortrek voor deze soorten.

In de laatste dagen van april worden de eerste Gierzwaluwen opgemerkt. Vanaf begin mei nemen de aantallen toe en bereiken een maximum in de laatste week van mei. Daarna wordt nog nauwelijks trek opgemerkt. De najaarstrek is vaak lastig in kaart te brengen. Groepen Gierzwaluwen die in juli en augustus de telpost passeren, beginnen opeens te foerageren en kunnen zo weer naar het noorden vliegen en uit het zicht verdwijnen. Naarmate augustus vordert krijgen de Gierzwaluwen meer haast en vliegen ze stevig door in zuidelijke richting. Tot in september en begin oktober kunnen solitaire Gierzwaluwen worden waargenomen.

De eerste Boeren- en Oeverzwaluwen verschijnen eind maart op de telpost. Mei is echter de maand bij uitstek voor trek van Boerenzwaluw. Ook Huis- en Oeverzwaluw worden dan het regelmatigst opgemerkt. In het najaar worden de eerste groepjes Boerenzwaluwen al in juli opgemerkt. Na een periode met relatief weinig trekactiviteit nemen de aantallen in de laatste week van augustus toe en bereiken een piek in de tweede helft van september. Na begin oktober passeert nog maar een enkele Boerenzwaluw. Oeverzwaluw passeert in dezelfde periode als Boerenzwaluw, zij het in lagere aantallen. Van de Huiszwaluw wordt tussen half september en begin oktober de meeste doortrek vastgesteld.

Leeuweriken

Van de drie soorten die in Zuid-Kennemerland min of meer regelmatig zijn waargenomen vanaf beide telposten, is de Veldleeuwerik veruit het talrijkst. Daarna volgen Boomleeuwerik en Strandleeuwerik. Van de twee laatste soorten worden de laatste jaren, grofweg vanaf de verhuizing naar Parnassia, meer exemplaren waargenomen dan daarvoor: huidige aantallen op topdagen komen overeen met oude seizoenstotalen. De beste telling voor Strandleeuwerik op Parnassia is 11 november 1997 toen in 1½ uur 16 exemplaren passeerden. Op 30 oktober 1992 vlogen echter 78 exemplaren over de zeetrekpost. Vroeger waren er ook wel jaren dat beide soorten helemaal niet werden opgemerkt. Dit komt tegenwoordig niet meer voor. Naast een herstel c.q. groei van de populatie Boomleeuweriken zullen toegenomen kennis over trekroepjes en de rustiger locatie van Parnassia hieraan ten grondslag liggen. Ondanks de achteruitgang van Veldleeuwerik in grote delen van Noordwest-Europa laten de getelde aantallen doortrekkers geen afname zien.

Piepers

Evenals bij de leeuweriken speelt de toegenomen determinatiekennis een doorslaggevende rol bij de verklaring van de statusverandering van de zeldzamere piepers: Duinpieper, Grote Pieper en Roodkeelpieper waren vroeger echte zeldzaamheden die niet op de telpost werden waargenomen. A&N noemen van Grote Pieper drie oude waarnemingen uit de 19e eeuw (waarvan twee net buiten de regio), van Duinpieper is er slechts één waarneming net buiten de regio opgenomen en de Roodkeelpieper ontbreekt zelfs in hun lijst. De eerste twee soorten worden tegenwoordig vrijwel elk jaar waargenomen. Van de Duinpieper kunnen dit er soms wel tien tot twintig zijn; met name in september. Grote Pieper is minder talrijk, vaak minder dan tien per jaar. De tweede helft van september verschijnen de eerste exemplaren. De laatsten worden tot ver in oktober gezien. Opvallend was de influx van Grote Piepers in het najaar van 1994. Op Parnassia werden tien vogels geteld. In dat najaar zijn in Zuid-Kennemerland maar liefst 56 meldingen geregistreerd van minimaal 40 verschillende vogels (Cottaar, 1995). De Roodkeelpieper is een soort van eind september-begin oktober en blijft de minst algemene die ook nu niet jaarlijks wordt gezien.

Ook Water- en Oeverpieper, die vroeger wel sporadisch pleisterend werden opgemerkt, gingen toch vaak 'verloren' tussen de overvliegende Graspiepers. A&N noemen voor Waterpieper drie waarnemingen in de AW-duinen, bij Oeverpieper vragen ze zich af of ze niet herkend worden. Dankzij toegenomen kennis van de trekroepjes kon de status van beide soorten opgewaardeerd worden tot doortrekker in (zeer) klein tot (vrij) klein aantal. Oeverpieper trekt van eind september tot in november door. Waterpieper passeert vanaf oktober en piekt in november. Voorjaarstrek speelt zich af van tussen eind februari en half april.

Boompieper (Piet Munsterman).

Voor de Boompieper, die met het verstrijken van de jaren toch ook algemener is geworden op de landtrekpost, dient de oorzaak van de toename elders te worden gezocht. De vrij late start van het telseizoen zorgde er voor dat vroeger alleen het staartje van de trek, die tussen begin augustus en eind september plaatsvindt, werd opgemerkt. Voorjaarstrek van Boompiepers speelt zich vooral af rond eind april-begin mei.

A&N vermelden niets over de voorjaarstrek van Graspiepers. De systematische tellingen in het voorjaar hebben duidelijk gemaakt dat er al vanaf half februari Graspiepers passeren. Vanaf eind maart nemen de aantallen flink toe en deze pieken half april. De aantallen nemen daarna geleidelijk af en na half mei is de trek nagenoeg voorbij.

Kwikstaarten

Voor de kwikstaarten is de status vergelijkbaar met vroeger, afgezien van het feit dat de getelde aantallen hoger zijn. Ook de taxa Rouwkwikstaart, Engelse en Noordse Kwikstaart werden vroeger al opgemerkt. Een verklaring voor de toename van de aantallen is divers. Voor de Witte Kwikstaart noemen Groot & Van Huijssteeden (1991) de toegenomen populatie in Denemarken, Duitsland en Nederland als waarschijnlijke belangrijkste factor. Hagemeijer & Blair (1997) melden zonder nadere aanduiding van een periode echter dat de populatie in Europa over het algemeen stabiel is.

Voor de Gele Kwikstaart moet de oorzaak elders worden gezocht. De sterkste doortrek speelt zich eind augustus-begin september af, een periode waarin de Boulevard vroeger sporadisch werd bezocht door de telers. Aangezien het vaststellen van de verschillende taxa bij overvliegende gele kwikstaarten geen sinecure is, kunnen we aan de hand van trektellingen nog geen uitspraken doen over verschillen in seizoenspatronen en aantalsverhoudingen tussen de taxa.

Lijsters

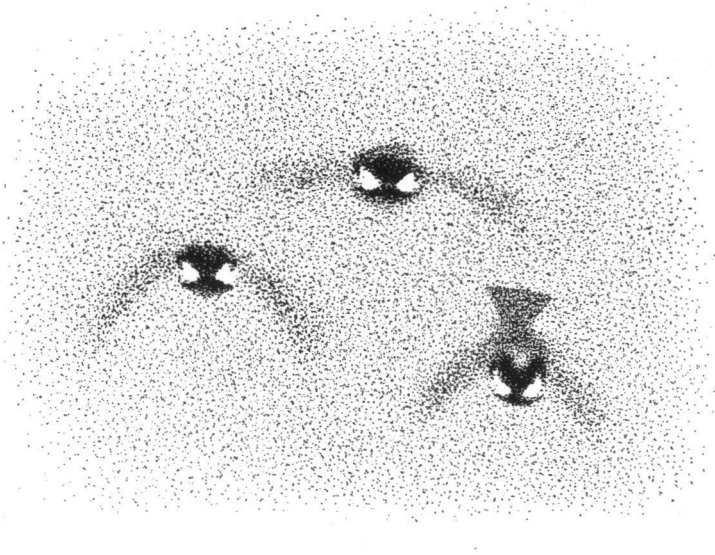
Als de huidige status van deze soortgroep wordt vergeleken met de informatie die A&N presenteren, lijkt er geen wezenlijke verschil met 50 jaar geleden te bestaan. Zowel wat betreft aantallen als timing is het beeld vergelijkbaar. De doortrek begint in september met Zanglijsters. Aan het eind van deze maand verschijnen de eerste Koperwieken op de telpost. Merels verschijnen in de regel vanaf begin oktober. Een enkele Kramsvogel wordt vaak al in juli waargenomen, maar doortrek van enig omvang treedt vaak pas in oktober op. Tijdens heldere dagen kan tot half november sterke trek van met name Koperwiek en Kramsvogel optreden.

Frappant is het overigens om in het tweede door Freek en Truus Bloem geschreven trekbericht van 1959 te lezen dat op 10 oktober van dat jaar onverklaarbare terugtrek in noordoostelijke richting optrad van Zanglijsters en Koperwieken. Een mogelijke verklaring is, dat vogels op zoek gaan naar c.q. terugvliegen naar geschikte foerageergebieden (Alerstam, 1978). Radaronderzoek heeft aangetoond dat 'afwijkende' vliegrichtingen bij lijsters normaal zijn. Lijsters die Noorwegen aan het begin van de avond in westzuidwestelijke richting verlaten, moeten bij het vliegen van de dag kiezen of ze rechtdoor vliegen naar Groot-Brittannië of linksaf slaan richting Europees vasteland. Vogels die hun vliegrichting aanpassen, arriveren in de loop van de ochtend in Nederland (Buurma, 1987). In Zuid-Kennemerland is dit verschijnsel in het najaar regelmatig zichtbaar in de vorm van hoog, zuidoostwaarts vliegende groepen Koperwieken.

Mezen

Het verschijnsel van goede en slechte jaren is gezien de historische bronnen voor de drie mezensoorten van alle tijden. Koolmees, Pimpelmees en Zwarte Mees zijn de mezen die in wisselende aantallen worden waargenomen als trekker in Zuid-Kennemerland. De overige mezen staan niet als doortrekker te boek. A&N doen Kool- en Pimpelmees af met "in sommige jaren veel najaarstrek". Voor de Zwarte Mees geven ze aan dat de soort in de winters van 1939/40 en 1941/42 regelmatig is waargenomen en dat vooral veel Zwarte Mezen in de Kennemerduinen zijn gezien in oktober-november 1956. Dit laatste strookt overigens niet met de resultaten van de tellingen op de Boulevard. De inmiddels vergeelde staten uit dat jaar vermelden voornamelijk Pimpelmezen en

slechts 8 Zwarte Mezen. De drie beste dagen voor Pimpelmees waren 23 en 30 september en 8 oktober met respectievelijk 62, 40 en 50 exemplaren. Naast een twintigtal Koolmezen zijn dat jaar ook 43 mezen opgeschreven zonder nadere aanduiding van de soort; wellicht voor een deel ook Zwarte Mezen.

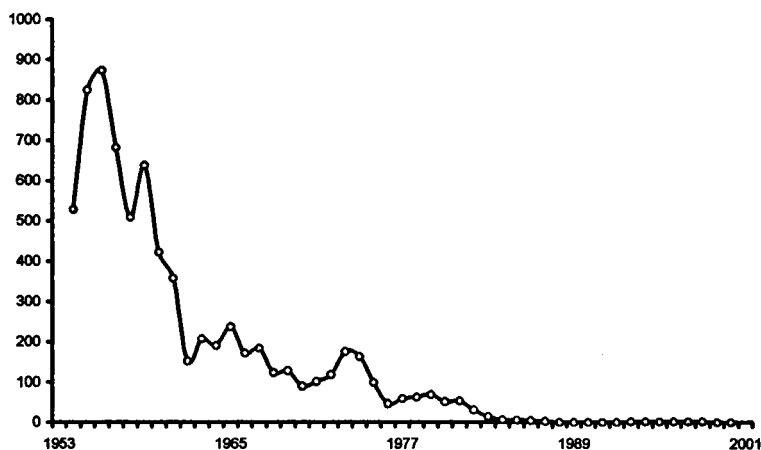

Drie Zwarte Mezen op trek (Roy Slaterus).

In oude trekberichten valt verder te lezen dat het ene jaar meer Koolmezen worden gezien en het andere jaar meer Pimpels. Zo zijn in 1975 wel Zwarte Mees en Pimpelmees waargenomen, maar was er vooral doortrek van Koolmees. Vermeldenswaard is een groep van 26 Koolmezen, die op 12 oktober uit zee kwamen en langs de binnenzijde van de zeereep doorvlogen. Twee jaar later was er weer sterke trek van zowel Kool- als Pimpelmees, waarbij er op 24 september 1977 respectievelijk 135 en 165 langs vlogen. Op zich leuke aantallen maar de beste dagen zijn toch van recentere datum. Zo zijn bij twee tellingen in 1989 maar liefst 602 Pimpelmezen geteld. Voor de Zwarte Mees zullen 5 en 18 oktober 1989 ons lang heugen. Op de vijfde vlogen er in 3¼ uur niet minder dan 624 exemplaren langs Parnassia. Dit werd daarna nog overtroffen door de 794 Zwarte Mezen op de telling van 18 oktober. Het moge duidelijk zijn dat trektellingen een goed middel zijn om irrupties van mezen te documenteren.

Kraaien

In 50 jaar trektellen springt de Bonte Kraai er duidelijk uit. Timing en aantallen van Zwarte Kraai, Roek, Kauw, Ekster, Notenkraker en Gaai zijn niet wezenlijk gewijzigd. De Bonte Kraai is sterk afgenomen (figuur 8), zoals Groot & Van Huijssteeden (1991) al treffend hebben weergegeven. In de jaren vijftig was deze soort een regelmatige doortrekker die in flinke groepen eind oktober over de zeereep vloog. Tien jaar later werden al veel minder Bonte Kraaien geteld. De dramatische afname zette zich onafwendbaar voort in de jaren zeventig en tachtig. De laatste tien jaar is geen sprake van herstel en wordt de thans zeldzame Bonte Kraai met vreugdekreten begroet. Als er al één wordt waargenomen! Deze trend is het gevolg van een gewijzigde trekstrategie, waarbij de soort tegenwoordig overwintert in zijn broedgebieden in Noord- en Oost-Europa (Hållond & Løfaldi, 1985).

Figuur 8. Aantalsverloop van Bonte Kraai in Bloemendaal aan Zee, 1953-2000 (N = 3608). Voor uitleg zie figuur 5.

Spreeuw

Vijftig jaar trektellen en elk jaar de eerste prijs in de categorie meest waargenomen soort. Voorwaar geen geringe prestatie. A&N volstaan met de opmerking "trekt in massale aantallen door". De beste telling ooit is van 20 oktober 1966 toen er niet minder dan 58480 exemplaren werden geteld. Hoewel iedere langer meelopende trekteller het idee heeft dat de aantallen zijn afgenomen, is dit niet eenduidig uit de telgegevens te destilleren.

In tegenstelling tot de overrompelende najaarstrek, die met name in oktober en november optreedt, wordt voorjaarstrek en nazomertrek in de

oude bronnen niet genoemd. Reeds vanaf eind februari is er een eerste doortrekgolf waarneembaar. Na begin maart volgt een tweede golf waarbij een piek wordt bereikt in de eerste helft van april. Daarna valt het goeddeels stil, maar doortrekkers worden tot ver in mei vastgesteld. De aantallen in het voorjaar zijn een fractie van die in het najaar. Meer dan honderden Spreeuwen op een dag zijn nooit vastgesteld.

Met de uitbreiding van de telperiode tot in juli werd duidelijk dat in deze periode al sterke trek kan optreden. Honderden juveniele vogels kunnen dan al worden waargenomen. Deze nazomertrek duurt tot begin augustus. Na de rui van het verenkleed begint de najaarstrek.

Vinken en mussen

De status van de vinken en mussen zoals A&N beschrijven komt vrij goed overeen met de huidige status. Toch enkele opvallende verschillen en aanvullingen. Werden Huismussen vroeger regelmatig in klein aantal waargenomen als trekvogel, tegenwoordig wordt deze soort nog maar zelden als trekker genoteerd. Wellicht dat lokale verplaatsingen vroeger als trek werden geïnterpreteerd. Of zou de achteruitgang van de Huismus een oorzaak zijn? Voor de Europese Kanarie is na 50 jaar wel duidelijk geworden dat het een bijna jaarlijkse doortrekker is. Vooral in oktober dienen de oren gespist te zijn op het korte, droge rollertje. Meer dan vijf exemplaren worden jaarlijks niet waargenomen.

Goudvinken waren tot het najaar van 2001 zeldzame verschijningen op de telpost. Op 17 en 20 oktober werden de tellers verrast op 15 respectievelijk 13 exemplaren van deze soort. Het zijn deze onverwachte traktaties die een trektellershart sneller doen slaan. Ook Kruisbekken worden niet elk jaar waargenomen. In irruptiejaren kunnen ze al in de zomer worden waargenomen. De hoogste aantallen passeren tussen eind september en half oktober. Het telpostrecord staat op 62 exemplaren tijdens de ochtendtelling van 29 september 1990, een irruptiejaar toen er in totaal 243 Kruisbekken zijn geteld. Andere bekende jaren met grote aantallen Kruisbekken zijn 1966 en 1983 (Geelhoed et al, 1998). Jammer genoeg is de soort niet terug te vinden op de tellijsten van 1966, terwijl er in 1983 slechts vier zijn geteld. In tegenstelling tot bij de mezen blijken trektellingen niet altijd geschikt om deze irrupties vast te leggen.

Over de vroeger slecht gedocumenteerde voorjaarstrek van vinkachtigen is tegenwoordig meer bekend. Steekt de Vink in het najaar qua aantal met kop en witte schouders ver uit boven de andere soorten, in het voorjaar legt hij af tegen een soort als de Kneu die dan talrijker is. Vink, Keep, Groenling en Sijs zijn soorten die vooral in maart worden waargenomen. Putter en Kneu trekken met name door in april. In mei is nauwelijks sprake van doortrek van vinken. Opvallend is het feit dat de Kneu zich in sterke mate beperkt tot april, terwijl de andere soorten minder geconcentreerd doortrekken.

Gorzen

Voor de algemenere soorten als Rietgors, Geelgors, IJsgors en Sneeuwgorz komt het beeld dat A&N schetsen aardig overeen met de telresultaten. Wel opvallend is dat de aantallen tegenwoordig wat hoger lijken dan vroeger. Verplaatsing van de telpost en toegenomen kennis en ervaring maken dat de waarnemers meer exemplaren ontdekken. Dit lijkt ook de belangrijkste oorzaak te zijn van het frequenter vaststellen van de zeldzamere soorten zoals Bosgors en Dwerggorz. Hierbij dient wel te worden opgemerkt dat (nog) geen enkele waarneming van deze twee soorten is aanvaard door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna (CD-NA).

Ortolanen werden in de jaren vijftig en zestig niet vanaf de telpost waargenomen, maar A&N schrijven: "Schijnt vroeger op trek wel regelmatig waargenomen te zijn". Het betrof vroeger hooguit enkele vogels per jaar. Tegenwoordig is het een soort waar je de klok gelijk op kunt zetten. Bij rustig en helder weer kunnen in de eerste helft van september dagelijks enkele individuen worden waargenomen. In de beginjaren van het Zuid-Kennemerlandse trektellen werd in die periode niet geteld, zodat het niet verwonderlijk is dat de soort op de tellijsten ontbrak. Ondanks een achteruitgang in het grootste deel van het verspreidingsgebied is het aantal Ortolanen op Parnassia de laatste jaren hoger dan pakweg tien jaar geleden. Toegenomen kennis van de diverse trekroepjes is hier ongetwijfeld debet aan.

Toegenomen kennis door trektellingen?

Een antwoord op de vraag die in de inleiding is gesteld, bevat twee componenten: de trekvogels en de trektellers. We kijken eerst naar de vogels en daarna naar de tellers.

Mede dankzij vijftig jaar trektellen hebben we een goed beeld gekregen van het voorkomen van de meeste doortrekkers. In de Avifauna (Geelhoed et al, 1998) zijn de seizoenspatronen van alle doortrekkers beschreven aan de hand van de trektellingen. In dit artikel ligt de nadruk meer op veranderingen in het voorkomen van trekvogels.

Veranderingen in de aantallen doortrekkers die worden vastgesteld op de telposten, weerspiegelen in het ideale geval veranderingen in de grootte van de (broed)populatie: een toename van de populatie leidt tot een groter aantal doortrekkers, een afname van het aantal broedvogels leidt tot een daling van het aantal doortrekkers. De praktijk is gecompliceerder. Veranderingen in aantallen op de telposten vertonen niet per se dezelfde trend als veranderingen in populatiegrootte. Sommige soorten worden steeds meer op de telposten gezien, terwijl het aantal paar in de broedgebieden stabiel is of zelfs is afgenomen. Andere soorten worden juist steeds minder gezien, terwijl het aantal broedvogels gelijk is geble-

ven. In tabel 1 zijn de theoretische combinaties van het verloop van het aantal vogels in hun herkomstgebied en veranderingen in het aantal doortrekkers in Bloemendaal aan Zee weergegeven. Zoals bij iedere indeling zijn de grenzen niet strikt en kan een soort tot meerdere categorieën behoren.

Tabel 1. Theoretische combinaties van het aantalsverloop in de broedgebieden en het aantalsverloop op de telposten.

Doortrek	Populatie		
	Toename	Gelijk/onbekend	Afname
Toename	A	B	C
Gelijk/onbekend	D	E	F
Afname	G	H	I

Categorie E is niet interessant voor de beantwoording van de vraag. Deze groep bestaat uit een bonte verzameling soorten, variërend van Zwarte Zee-eend, Grote Zee-eend en Drieteenmeeuw tot Houtduif, lijsters en Roek.

Categorieën A en I zijn eveneens minder interessant. De in Bloemendaal aan Zee vastgestelde aantallen vormen een grove afspiegeling van aantalsontwikkelingen in de broedgebieden. Een grote groep soorten behoort tot categorie A. Duidelijke voorbeelden zijn ganzen, Knobbelswaan, Noordse Stormvogel, Aalscholver, Blauwe Reiger, Sperwer, Kleine en Grote Jager, Zwartkopmeeuw, Holenduif en Witte Kwikstaart. Soorten uit categorie I, die zowel in het broedgebied als op de telpost afnemen, zijn schaars.

In tegenstelling tot genoemde categorieën geven categorie D en F de beperkingen van trekellingen aan als instrument om populatieontwikkelingen te meten. Ondanks een duidelijke groei of afname van populaties is het aantal doortrekkers van soorten als Kuifeend, Tafeleend, Fuut, Zomertortel en Veldleeuwerik niet opvallend veranderd.

De Bonte Kraai is het enige voorbeeld van een soort waarvan de broedpopulatie stabiel of zelfs toegenomen is, maar waarvan het aantal doortrekkers is afgenomen (categorie G/H). Een verandering van trekstrategie is hier de oorzaak van; Bonte Kraaien overwinteren dichterbij hun broedgebied.

De categorieën B en C bestaan uit soorten die tegen de populatieontwikkeling in zijn toegenomen als doortrekkers. Voor een deel ligt dit aan de vogels zelf, zoals bijvoorbeeld bij de Grauwe Pijlstormvogel, waarvan het verspreidingsgebied is verschoven. Voor een deel kan de toename verklaard worden door het gedrag van de tellers. Het systematisch tellen van zeetrek en het uitbreiden van het landtrektelseizoen zijn hier expo-

nenten van, waardoor soorten die vroeger niet werden waargenomen, regelmatige doortrekkers blijken te zijn. Voorbeelden hiervan zijn Pijlstaart, Middelste Zaagbek, Noordse Pijlstormvogel, Rosse Grutto, Kanoot, Middelste Jager, Kok-, Storm- en Dwergmeeuw, Dwergstern, zwaluwen, Boompieper, Europese Kanarie en Ortolaan.

Bij de laatste soort speelt ook een verbeterde determinatiekennis van de tellers een rol bij de geconstateerde toename. Hetzelfde effect geldt voor soorten als Morinelplevier, Kleinste Jager, Noordse Stern, Strandleeuwerik, Roodkeelpieper, Duinpieper, Grote Pieper, Bosgors en Dwerggors.

Uit het voorgaande blijkt dat wij de vraag in de inleiding kunnen beantwoorden met "Veel". Een oproep tot voortzetting van de tellingen is daarom logisch. Hoewel we nu veel weten over het voorkomen van doortrekkers kan de nog steeds toenemende determinatiekennis in de toekomst tot nieuwe ontdekkingen leiden. Daarnaast kunnen toekomstige aantalsveranderingen of veranderingen in seizoenspatroon door voortzetting van de trektellingen in kaart gebracht worden. Kortom, de komende jaren gewoon doortellen!

Dankwoord

In de loop der jaren hebben vele belangstellenden hun steentje bijgedragen aan de duizenden land- en zeetrekkingen. Dit artikel zou nog langer worden dan het al is als we alle namen noemen. Mede dankzij de coördinatie van de volgende personen konden de tellingen tot op de dag van vandaag voortgezet worden: Freek & Truus Bloem, Fred Cottaar, Frank Dorël, Steve Geelhoed, Hans Groot, Evert van Huijssteeden, Guido van Leeuwen, Pim de Nobel en Johan Stuart. Alle tellers en coördinatoren worden hartelijk bedankt voor hun inzet. Kees Camphuysen wordt bedankt voor het maken van de zeetrekgrafieken.

Literatuur

- Adriaensen, F., Ulenaers, P. & Dhondt, A.A., 1993. Ringing recoveries and the increase in numbers of European Great Crested Grebes *Podiceps cristatus*. *Ardea* 81(1): 59-70.
- Akkerman, W.J. & Niesen, F., 1966. De vogels van Zuid-Kennemerland. *Het Vogeljaar* 14(1): 22-82.
- Alerstam, T., 1978. Reoriented bird migration in coastal areas: dispersal to suitable resting grounds? *Oikos* 30: 405-508.
- Bijlsma, R.G., Hustings, F. & Camphuysen, C.J., 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. *Avifauna van Nederland 2*. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.

- Bloem, F. & Bloem-Margadant, T., 1985. Enige aspecten uit 30 jaar vogeltrekwaarnemen van de vogelwerkgroep Haarlem. De Graspieper 5(3): 83-102.
- Buurma, L.S., 1987. Patronen van hoge vogeltrek boven het Noordzeegebied in oktober. Limosa 60(2): 63-74.
- Camphuysen, C.J., 1989. Beached Bird Surveys in the Netherlands, 1915-1988. Technisch rapport Vogelbescherming 1. Vogelbescherming Nederland/Werkgroep Noordzee, Zeist/Amsterdam.
- Camphuysen, C.J., 2000. Tellingen van aangespoelde vogels op het strand van Zuid-Kennemerland. Fitis 36(4): 191-199.
- Camphuysen, C.J., 2001. Northern Gannets *Morus bassanus* found dead in The Netherlands, 1970-2000. Atlantic Seabirds 3(1): 15-30.
- Camphuysen, C.J. & IJzendoorn, E.J. van, 1988. Influx of Pomarine Skua in northwestern Europe in autumn 1985. Dutch Birding 10(2): 66-70.
- Cottaar, F., 1995. Influx van Grote Piepers in het najaar van 1994 in Zuid-Kennemerland. Fitis 31(1): 29-35.
- Cottaar, F., 1999. Waarschijnlijk broedgeval van Eidereend te IJmuiden in 1999. Fitis 35(2): 63-64.
- Geelhoed, S., 1998. Kleinste Jagers langs de Zuid-Kennemerlandse kust. Fitis 34(4): 160-164.
- Geelhoed, S., Groot, H., Huijssteeden, E. van, Leeuwen, G. van & Nobel, P. de (red), 1998. Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland/KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Groot, H. & Huijssteeden E. van, 1991. Bijna veertig jaar vogeltrek tellen bij Bloemendaal aan Zee, trends in soorten en aantallen. Fitis 27(3): 94-121.
- Hagemeyer, E.J.M. & Blair, M.J. (eds), 1997. The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T & AD Poyser, London.
- Håland, A. & Løfaldi, L., 1985. Migratory habits of Norwegian Hooded Crows *Corvus corone cornix*. Cinclus 8: 88-99.
- Jansen, F.H., 1981. De trek van de Grauwe Pijlstormvogel *Puffinus griseus* langs de Nederlandse kust. Limosa 54(4): 117-126.
- Leopold, M.F., Baptist, H.J.B., Wolf, P.A. & Offringa, H.R., 1995. De Zwarte Zeeëend *Melanitta nigra* in Nederland. Limosa 68(2): 49-64.
- Lloyd, C., Tasker, M.L. & Partridge, K., 1991. The status of seabirds in Britain and Ireland. T & AD Poyser, London.
- Platteeuw, M., Ham, N.F. van der & Ouden, J.E. den, 1994. Zeetrek-tellingen in Nederland in de jaren tachtig. Sula 8(1/2): 1-203.
- Vader, H., 1998. Nieuws van het aalscholoverfront. Fitis 34(1): 35-37.

S.C.V. Geelhoed, Leon. Springerlaan 300, 2033 TH Haarlem
 G. van Leeuwen, Gen.Cronjéstraat 107 rood, 2021 JD Haarlem